

Homonymia ad absurdum

Egynevűség egy mikrotáj Árpád-kori helynévanyagában

ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS

A síkfőkúti helynévtörténeti szemináriumok során Kiss Gábor régész kollégámmal több alkalommal is beszámoltunk Árpád-kori topográfiai kutatásaink eredményeiről. Vizsgálódásunk tágabb terepe Vas vármegye déli-délnyugati területe, azon belül is kiemelten a Zala folyó legnagyobb mellékvíze, a Sárvíz-patak vízgyűjtő területe, amelyet röviden csak *Sár terra*-ként szoktunk megnevezni (KISS–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2006). Ezeknek a kutatásoknak több olyan vonatkozása is van, amely túl azon, hogy egy-egy helynév keletkezésének körülményeit megvilágítja, általános névtani következtetések levonására is alkalmas. Ilyen mindenekelőtt a víznévi eredetű helynevek és az ezek alapján rekonstruálható névrendszerek meghatározó szerepe a korai helynévanyagban; legalábbis a Nyugat-Dunántúl domborzatilag és vízrajzilag jól tagolt tájain. Következtetéseink lényege, hogy a formáns nélküli víznévvel jelölt településnevek jellemzően nem egy lépésben — tehát nem egyszerű metonimikus helynévadással ('a víz mentén fekvő település' szemantikai tartalommal) — jöttek létre, hanem egy hosszabb (vízgyűjtő terület neve > birtoknév > településnév formában rekonstruálható) folyamat eredményeként rögzültek (KISS–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2011). Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a birtoktörténet és a vele párhuzamosan haladó helynévalakulás bizonyos szakaszában (jellemzően a 12–13. században) a korábban egységes birtokként kezelt vízgyűjtő területén számos kisebb-nagyobb részbirtok alakul ki, amelyek maguk is továbbviszik az eredeti víznévi megnevezést. Ennek köszönhetően egy nagyobb kiterjedésű vízgyűjtőben számos részbirtok és velük együtt számos azonos alakú helynév (birtoknév) jöhetett létre, amelyek az egynevűségnek egészen szélsőséges megjelenését produkálták (KISS–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2014). Ezek a helynevek (településnevek és birtoknevek) mint vagylagos (*alio nomine*) megnevezések egészen a 14–15. századig megőrződtek: valójában csak ekkor tudjuk egyértelműen adatolni az egynevűség mögött rejlő sokszínűséget.¹

¹ Vizsgált területünkön, az Árpád-kori *Sár terra*-n jól szemlélteti ezt egy 15. századi adat: *possessionibus Myhalfolua, Marczelfolua, Bedefolua, Zentpetherfolua et Frenciskffelde vocatis, aliis nominibus Saar appellatis* (MNL OL DL 93086).

Az Árpád-korban azonban a homonímia valóban abszurd megjelenésével szembesülhet a kutató: akár egy szűkebb területen is számos birtokrész viselheti ugyanazt a nevet, mintegy megkérdőjelezve ezzel a helynév alapvető megkülönböztető funkcióját. A homonimák csak alapos család- és birtoktörténeti kutatással válogathatók szét különböző nemzetségi, családi vagy éppen egyházi birtokokra, birtokrészekre. Ez a kutatómunka elsősorban a történettudomány számára hozhat eredményeket, hisz ennek révén rajzolódik ki egy adott terület birtokszerkezete és annak társadalmi háttere.² Névtani szempontból is nyújthat azonban fontos támpontokat egy ilyen kutatás, mindenekelőtt a homonímia jelenségének pontos adatolása szempontjából, de a névrendszer további alakulása és az egyes helynevek névadási motivációja tekintetében is. Az alábbiakban a Vas megyei *Sár terra* területére vonatkozó Árpád-kori³ *Sár* helynevek adattárát mutatom be, röviden értelmezve az egyes adatokat és meghatározva a mögöttük sejthető konkrét birtokokat (I. adattár), majd pedig magukat a birtokokat ismertetem (II. adattár).

A száraz adatok mellett azonban szeretnék néhány olyan példát is ismertetni az adattár összeállítása során nyert információk közül, amelyek jól megvilágítják annak használhatóságát mind történettudományi, mind pedig helynévtörténeti szempontból. (A példák elemzése során már nem hivatkozom az egyes adatokra, azokat az adattárban érheti el az olvasó.)

1. Korai említések

A történeti Vas vármegye területéről szűkösen állnak rendelkezésünkre 13. század előtti okleveles adatok, ami elősorban annak tudható be, hogy az egykori gyepűterületen nem létesültek egyházi intézmények, így hiányoznak a korai alapítólevelek és birtokösszeírások. *Sár terra* területéről is csak az 1230-as évektől indulnak azok az adatsorok, amelyek jellemzően a Nádasd nemzetség Sár birtoka kapcsán CSÁNKI DEZSŐ és KARÁCSONYI JÁNOS óta ismertek (Cs. 2: 791, KARÁCSONYI 1900: 841–852). A terület birtoktörténetét feltárva — és szem előtt tartva a *Sár* helynév meghatározó szerepét — azonban sikerült néhány olyan korai adatot is a területünkre lokalizálni, amelyet a korábbi kutatás tévesen vagy egyáltalán nem értelmezett.

Ilyen mindenekelőtt a Bakonybéli összeírás második kiegészítésében szereplő *Sár prédium* (1086 u.: *in predio, quod vocatur Sar*), amelyet az apátság történetének monográfusa Veszprém megyébe helyezett (PRT. 8: 37). A birtoktörténet ismeretében azonban egyértelmű, hogy az apátság *Sár terrá*-n is birtokos volt,

² Szemléletes példa erre a Vas megyei Őrség és a Tótság (mai Muravidék, Szlovénia) határait átszelő Kercsica/Kerca patak völgyének történeti topográfiai feltárása, melynek alapját éppen a víznévi helynév helyes értelmezése adta (BENCZIK–KISS–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2022).

³ Az Árpád-kort GYÖRFFY GYÖRGY nyomán a 14. század első harmadára is kiterjesztjük, mivel azonban területünkről hiányzik az 1332. évi pápai tizedjegyzék, végső korszakhatárnak az 1340. évet tekintjük.

még hozzá a tatárjárás előtti időkre visszanyúlóan. Mivel pedig az összeírás szerint *Sár predium*-ot egy bizonyos Torvaj fia Nemka (*Nemka filius Toruuoi*) adományozta az apátságnak, kétségtelen a *Sár* és a *Torvaj* adatok összekapcsolása (ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2014); így az összeírás és függelékei hagyományos datálása⁴ szerint egyenesen egy 11. század végi–12. század eleji adathoz jutottunk.

Ugyancsak a mi *Sár terrá*-nkra vonatkozik egy 12. század közepi adat: II. Géza király Sopron megyei birtokokkal együtt Karakó megyében két faluhelyet és egy *Sár* nevű királyi erdőt (1156 k.: *terram duarum villarum et silvam regalem, que Saar vocatur*) adományozott Gotfrid és Albert jövevényeknek. Mivel tudjuk, hogy Karakó comitatus birtokait többnyire Vas vármegye területén kell keresni, a konkrét adománylevelet pedig éppen a Sárvíz mentén fekvő Gősfalva birtokosai mutatták be Sopron megyei birtokpereik kapcsán (akik a perek során egyenesen „sári nemesek”-nek nevezik magukat), egyértelmű, hogy az egykori királyi erdő vidékünkön keresendő. Sőt az oklevelek a későbbi helynevek motivációjához is támpontokat nyújtanak: a 13. század közepén bizonyára a jövevények nemzetiségére utalva nevezik a birtokot *Németi*-nek (1255: *ad villam Nempti vocatam*), a 14. század elején megjelenő *Gősfalva* (1334: *villa Geus*) név pedig a birtokos család egyik tagjának (1276: *Geus*) nevéből eredeztethető (ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2014: 461–462).

2. Nemzetségi birtokok

A 13. századi *Sár* adatok többségét a korábbi kutatás többnyire a Nádasd nemzetséggel, pontosabban annak a Sárvíz-patak menti birtokaival hozta kapcsolatba (Cs. 2: 791). Ez annál is inkább lehetséges volt, mivel az egyik korai oklevél részletes határjárást is tartalmaz (1236: *predium eorum, quod vocatur Sar*), amely jól lokalizálható a Sárvíz medencéjének központi területére, a későbbi Mihályfalva határai közé. A kutatók figyelmét azonban elkerülte, hogy az oklevél birtokeladásról szól, sőt a Nádasd nemzetség jól ismert tagjai egy idegen nemzetségnek (a Herény nemzetségből származó Káldiaknak) adják el birtokukat. Az a Mihály (1236: *Michaeli filio Moym*), akiről a még *Sár* néven eladott birtok később a *Mihályfalva* nevet (1308: *Myhalfolwa*) nyerte, nem tartozott tehát a Nádasd nemzetséghez. Tovább fokozta a zavart *Sár* birtok nemzetségi hovatartozása kapcsán Mihályfalva újkortól adatolt *Petőmihályfa(lva)* elnevezése (FNESz. 2: 342), amely a Pető család révén szintén a Nádasd nemzetségre utal; ám a megkülönböztető

⁴ Az okleveles források feltárása során kétely merült fel a GYÖRFFY-féle datálásával (DHA. 1: 248–250) kapcsolatban, mivel a bakonybéli késő középkori források említik Géza király *Sár* birtokkal kapcsolatos adományát (feltehetően egy magánadomány királyi megerősítését), így a függelék inkább II. Géza király (1141–1162) korára tehető. A datálás problematikus voltát és *Sár predium* lokalizálását elfogadja az összeírás új nyelvtörténeti monográfiája is (PELCZÉDER 2022: 18–19, 167–169).

előtag nem a család eredeti, nemzetségi jogra visszanyúló birtoklásának, hanem késő középkori, jól dokumentált birtokkoncentrációjának emléke.⁵

Valójában a Sárvíz-patak viszonylag zárt és szűk (az erdőkkel nem fedett, mezőgazdasági szempontból hasznosítható területe nem éri el a 100 km²-t) medencéje több nemzetség és nemesi rokonság birtokainak is helyet adott, a már említett Nádasd nemzetség, a Gósfai Gős és a Káldi család mellett birtokos volt itt a Hermán, a Geregye és a Tordas nemzetség, továbbá olyan kisebb családok, mint a Lak és Hegy falvakat birtokló nemesek. Ezen nemzetségi és családi birtokok többségének a megnevezésére is használták a *Sár* nevet, ami nagyban megnehezíti a homonimák szétválogatását.

3. Kivételek, amelyek erősítének a szabályt

Kutatásaink első összefoglalásában olyan (pre)konceptiót állítottunk fel, amely szerint a három fő részre tagolható Sárvíz-medence nagy részén az Árpád-korból adatolhatók a *Sár* helynevek, ami arra utal, hogy egykor az egész terület a *Sár* nevet viselhetette. A medence keleti részén azonban hiányoztak ezek az adatok, amit azzal indokoltunk, hogy ez a terület — egy mesterséges határvédelmi építmény, a Vasvári-sánc felépítésével — viszonylag korán, a 10. század második felében kiszakadt *Sár terrá*-ból, és új nevet (*Győr*) kapott (KISS–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2006: 135–136). Nos, erre az előfeltevésre az adatok rácsófoltak! A Nádasd nemzetség *Sár* birtokainak szétválogatása meglepő eredményt hozott: annak ellenére, hogy a nemzetség a medence nyugati részében (Mihályfalva környékén) elterülő birtokait már a 13. század első felében felszámolta (csak Gerse maradt a mákfai ág kezén), még a 13. század közepén is létezett egy *Sár*-nak nevezett birtok, amelyen a nemzetség minden ága birtokos volt. A tágabb környéken azonban csak egyetlen ilyen, nagyobb birtoktömböt ismerünk, a medence keleti részének központi települését, Oszkót, amely azonban a nemzetségi birtokok felosztása kapcsán csak az 1290-es évektől⁶ szerepel a forrásokban. Nagy a valószínűsége tehát annak, hogy a század közepén többször említett *Sár* nemzetségi birtok és a század végén feltűnő *Oszkó* nemzetségi birtok azonos (BENCZIK–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2020: 14–15). Ezzel tehát kiterjeszthetjük az Árpád-kori *Sár* nevek elterjedését a medence egészére, ami — bár egy relatív kronológiai érvtől megfoszt bennünket — csak tovább erősíti a víznévi helynévadásról felállított tézisünket.

⁵ A terület késő középkori birtoktörténetét itt nincs lehetőség bemutatni, csupán utalunk arra, hogy az egykori nemzetségi birtok egy kisebb részét Gersén megőrző Pető család a 15. században módszeresen felvásárolta a környező kisbirtokokat, és Mihályfalván (ahol várát is építtetett) birtokközpontot hozott létre (FEISZT 1991).

⁶ Az adattárban (Azonosítatlan Nádasd nemzetségi birtok) nem szerepelnek Oszkó korai említései, mivel azok nem utalnak a birtokos családra vagy nemzetségre: 1217/1412: *terre Vzkov* (UB. 1: 73), 1266/1270/1391: *terre Ozkou* (DL 42500 = 91981).

Úgy tűnik tehát, hogy nincsenek kivételek, csupán az adatok hiányoznak. Azokon a birtokrészeken (Olaszka, Pácsony, Győrvár stb.), ahol nem találjuk a *Sár* adatokat, már korábban lezajlott az egységes víznévi helynév lecserélődése. Ez a folyamat — ahogy azt Torvaj és Gósfalva esetében láttuk — a 13. század előtt⁷ csak kivételes forrásokkal dokumentálható. Ilyen egyedi források előkerülésére ma már kicsi az esély, bár éppen a közelmúltban bukkant fel egy olyan különleges forráscsoport, amely a Nádasd nemzetség korai történetét tovább árnyalhatja (BENCZIK–ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2020: 175–186). A homonimák érdekében talán még tisztulhat a kép!

I. Adattár

Az adattár nem tartalmazza azokat az adatokat, amelyekben a *Sár* név összetételben szerepel, értve ezalatt a magyaros (*Alsár*) és a latinus (*de iuxta Sar* 'Sár melléki') formákat egyaránt. A víznévre utaló adatokat is csak ott adjuk meg, ahol az a birtok- vagy településnévvel együtt szerepel a forrásokban.

Sár 1086 u.: in predio, quod vocatur *Sar* (DHA. 254), 1156 k/1412: silvam regalem, que *Sar* vocatur (SO. 1: 1–2), 1230>18. sz.: de villa *Saar* (F. 7/5: 244–245), 1233: pro terra eorum nomine *Sar* (H. 7: 21–22), 1236: predium eorum, quod vocatur *Sar* [...] ad aquam *Sar* (UB. 3: 257–258), 1246>18. sz.: in terra Nádasd et *Saar* (F. 7/5: 271), 1255/(1281 k.): comite Paulo filio comitis Ech de *Saar* (UB. 2: 342), 1258/1378: in prediis Nadasd et *Saar* (H. 8: 73–74), 1260/1341: pro terra *Sar* [...] pro molendino sito ibidem in *Sar* (H. 5: 33–34), 1262/1358/1392: possessionem *Saar* vocatam (UB. 1: 281), 1265/1358: medietas predii *Saar* [...] in ipsa terra *Saar* [...] in aquam *Saar* (UB. 1: 320–321), 1265/1360/1394: porcio eorundem in *Sar* (H. 6: 135–137), 1266: ob concambium terre *Saar* (H. 8: 103–104), (1270–1271)/(1281): Paulus filius Ech de *Saar* iuxta fluvium *Saar* (UB. 2: 10), 1274/1328: Stephanus filius Stephani de *Sar* [...] super terra *Saar* (UB. 3: 281–282), 1283: relicta Mychaelis filii Mychaelis de *Sar* (UB. 2: 176), 1288: possessionem suam *Saar* vocatam [...] relicte comitis Petri de *Saar* (UB. 2: 214–215); 1289: in terra *Saar* [...] filiis Petri de *Saar* (UB. 2: 221), (1295–1315): contra Geus comitem de *Sar* (DL 93973), 1308: possessiones eorum Kald, Myhalfolwa et *Sar* vocatas (UB. 3: 36–37), 1310: Elyas filius comitis Ehelley de *Saar* [...] in possessionibus *Saar*, Lok et Hydweg (H. 5: 94–95), 1312: possessionem eorum *Saar* vocatam (A. 1: 281–282), 1313: possessionis ipsorum *Saar* vocate [...] iuxta fluvium *Saar* (A. 1: 294–295), 1314: possessionem nostram

⁷ Bizonyos esetekben a későbbi adatokból is kimutatható a *Sár* név használata, ilyen a Gósfalva és Egervár között fekvő Boldogasszonyfalva (ma: Vasboldogasszony). A szentgotthárdi apátság birtokának neve a 13. századból csak körülírt formában ismert (1255: *ad terram populorum abbatis, qui sunt apud ecclesiam Sancte Marie*, RegArp. 1058), a 14. századi oklevelekben azonban megtalálható mind a patrocíniumi helynév, mind pedig a *Sár* név (1354: *de villa Bodugazonfalua*, A. 6: 200; 1381: *villarum [...] Saar, in qua ecclesia lapidea Beate Marie Virginis habetur*, F. 9/5: 510).

Saar vocatam (A. 1: 337–338), 1314: Petrus filius Ylerk [...] de *Saar* [...] in possessione eorum sive terris in eadem *Saar* existentibus (UB. 3: 80–82), 1326: filiorum Ehellei de *Saar* [...] possessionem suam *Saar* vocatam (UB. 3: 222–223), 1326: possessionem nostram *Saar* vocatam (UB. 3: 225–226), 1326/1328: possessionem suam iuxta fluvium *Saar* existentem Mychalfelde vocatam [...] filiis Ehellei de *Saar* (H. 5: 104–105), 1327: Mike filius Petri filii Ilrek de iuxta *Sar* [...] de possessione eorum in eadem *Sar* (UB. 3: 249–250), 1332: nobiles de *Sar* (UB. 4: 129–130), 1335: nobiles de *Sar* (SO. 1: 134–135), 1340: possessionem Pyzdalaka vocatam, alio nomine *Sar* nuncupatam [...] ad fluvium *Sarvyze* (HÁZI 1967: 599–600).

1086 után a bakonybéli apátság birtokösszeírásának második kiegészítése szerint Nemka fia Torvaj *Sár* prédiumon mindenét az apátságra hagyta. → **Torvaj**

1156 körül II. Géza király Gotfrid és Albert német jövevényeknek Sopron megyei birtokok mellett Karakó megyében két falut és *Sár* királyi erdőt adja. → **Gősfalva**

1230-ban *Sár*-i Chipinz fia Salamon és Michedeus fia Marcolf bevallást tesz Kathy villáról és Teleke terráról. → **Azonosítatlan Nádasd nemzetségi birtok**

1233-ban a Nádasd nemzetség tagjai pereskednek Nádasd villa és *Sár terra* ügyében. → **Azonosítatlan Nádasd nemzetségi birtok**

1236-ban Búza fia Búza és Iteyer fia Iteyer eladja *Sár prédium*-ot Moym fia Mihálynak. → **Mihályfalva**

1246-ban Kázmér comes bizonyos birtokrészeit Nádasd és *Sár terrá*-n, amelyeket királyi adományból kapott, eladja Petenyed fiainak. → **Azonosítatlan Nádasd nemzetségi birtok**

1255-ben *Sár*-i Écs fia Pál és Geregye fia Barnabás bizonyos birtokaikat elcserélik. → **Fancsika**

1258-ban Heymus fiai Nádasdon és *Sár*-on lévő birtokrészeit elcserélik Iteyer fia Imre Marácon lévő részeivel. → **Azonosítatlan Nádasd nemzetségi birtok**

1260-ban Chapo fia András visszaváltja *Sár* birtokot Buli fia Zaka comestől. → **Alsár**

1262-ben Locsmánda Frank ispán és rokona, István fia István birtokosztályukban úgy rendelkeznek, hogy *Sár* birtokot közösen kell visszaszerezniük és birtokulniuk. → **Gősfalva**

1265-ben Ehellős fiai és György fiai megosztóznak birtokaikon, köztük *Sár* prédiumon. → **Árokköz**

1265-ben Petenyed fia Warazlaus és László fia István megosztóznak birtokaikon, köztük *Sár*-i részeiken. → **Azonosítatlan Nádasd nemzetségi birtok**

1266-ban Moym fia Pósa és társai egyezsége bizonyos káldi birtokrészeiről, amelyet a *Sár* birtokért kapta cserében. → **Marcelfalva** és **Mihályfalva**

1270–71 körül Geregye fia Barnabás panaszt emel *Sár*-i Écs fia Pál ellen. → **Fancsika**

1274-ben *Sár-i* István fia István és *Sár-i* Mihály fia Márton egyezkednek *Sár* birtok ügyében. → ***Gősfalva***

1283-ban *Sár-i* Mihály fia Mihály özvegye, férje testvérét nyugtatja leánynegyedéről és hozományáról. → ***Mihályfalva*** és ***Marcelfalva***

1288-ban a Tordas nembeli Vince fia Vince *Sár* birtokát leánynegyed címén átadja nővérének, *Sár-i* Péter özvegyének és gyermekeinek. → ***Azonosítatlan Tordas nemzetségi birtok***

1289-ben Tordas nembeli Köbölkútiak eladják sári birtokukat *Sár-i* Péter fiainak, Ehellősnek és Mártonnak. → ***Azonosítatlan Tordas nemzetségi birtok***

1295–1315 körül Chapo fia András fia Lászlónak kellett volna esküt tennie a vasvári káptalan előtt *Sár-i* Gős ellenében, de Gős nem jelent meg. → ***Gősfalva***

1308-ban Káldi Marcel fia és özvegye megosztoznak Káld, Mihályfalva és *Sár* birtokaikon. → ***Mihályfalva*** és ***Marcelfalva***

1310-ben *Sár-i* Ehellős fia Illés eladja *Sár*, Lak és Hídvég birtokait testvérének, Miklósnak. → ***Árokköz*** és ***Lak***

1312-ben Káldi Marcel fiai, Imre és Miklós *Sár* birtokukat Köcski Miklós fia Miklósnak adják. → ***Mihályfalva***

1313-ban Káldi Marcel fiai, Imre és Miklós további részeket adnak át *Sár* birtokból Köcski Miklósnak. → ***Marcelfalva*** és ***Mihályfalva***

1314-ben Kőszegi András néhai Vilmár vasvári bíró fiának, Bertalannak adja vásárolt *Sár* birtokát. → ***Pizdalaka***

1314-ben Köcski Sándor valamint *Sár-i* Ylerk fia Péter és rokonai *Sár* birtokon kölcsönös birokcsereér hajtanak végre. → ***Mihályfalva***

1326-ban Köcski Sándor (a győri káptalan előtt) *Sár* birtokát rokonainak, *Sár-i* Ehellős fiainak adja. → ***Mihályfalva***

1326-ban Köcski Sándor (magánoklevelével) *Sár* birtokát rokonainak, *Sár-i* Ehellős fiainak adja. → ***Mihályfalva***

1326-ban Köcski Sándor (a vasvári káptalan előtt) a *Sár* folyó mellett fekvő Mihályfölde birtokát rokonainak, *Sár-i* Ehellős fiainak adja. → ***Mihályfalva***

1327-ben Sármelléki (Hegy) Mike és testvérei *Sár* birtokukból átadnak egy jobbágytelket nővérük férjének. → ***Hegy***

1328-ban Sármelléki (gősfai) Gős fia János a vasvári káptalannal átíratja *Sár-i* (gősfalvai) István fia István és Sári Mihály fiai 1274. évi egyezségét. → ***Gősfalva***

1332-ben Gős fiai, János, Mihály és István, *Sár-i* nemesek tiltakoznak a Sopron megyei Széleskút birtokbaiktatásánál. → ***Gősfalva***

1332-ben Gős fiai, János, Mihály és István, *Sár-i* nemesek tiltakoznak Sopron megyei birokaiuk ügyében. → ***Gősfalva***

1340-ben Vasvári Bertalan fiai jóváhagyják atyjuk végrendelkezését Pizdalaka másnéven *Sár* birokáról. → ***Pizdalaka***

II. Adattár

Az adattár *Sár terra* területéről csak azokat a településeket és birtokokat tartalmazza, amelyeknek ismert *Sár* megnevezése is; az egyes szócikkekbe csak a legfontosabb adatokat vettük fel (első említés, birtokos, névadással kapcsolatos adatok).

Azonosítatlan Nádasd nemzetségi birtok (Oszkó?) 1233: pro terra eorum nomine *Sar* (H. 7: 21–22), 1236: predium eorum, quod vocatur *Sar* (UB. 3: 257–258), 1246>18. sz.: portiones [...] in terra *Nádasd* et *Saar* (F. 7/5: 271), 1258: porciones suas in prediis *Nadasd* et *Saar* (H. 8: 73–74), 1265: porcio [...] in *Sar* (H. 6: 135–137), 1291/1360/1378: possessione eorum hereditaria *Ozkou* (UB. 2: 265–266), 1292: Markys de *Vzkou* [...] terram *Vzkou* (UB. 2: 275–276), 1293: in terra *Wzkou* (UB. 2: 279), 1293: portionem eorum totalem [...] in *Ozkou* (UB. 2: 290–291), 1298>1381: possessionem suam totam [...] in terris *Ozkow* (UB. 2: 321), 1302: relicta comitis Petri de *Uzquo* (UB. 3: 12).

Sár terra területén 1233 és 1265 között *Sár* néven szerepel egy feltehetően nagyobb kiterjedésű, a Nádasd nemzetség különböző ágai által közösen birtokolt földterület, amelynek felosztása már ekkor elkezdődött. 1291-től egy hasonló jellegű nemzetségi birtok *Oszkó* néven tűnik fel a forrásokban, ahol a 13–14. század fordulóján zárult le a közös birtok családonkénti elkülönítése, melyben meghatározó szerepet kapott a nemzetség mákfai ágából származó, *Oszkai*-nak is nevezett család. A két név nagy valószínűséggel ugyanazt a területet jelöli. Ma Oszkó.

Azonosítatlan Tordas nemzetségi birtok (Árokköz mellett) 1288: possessionem suam *Saar* (UB. 2: 214–215), 1289: terram eorum [...] in terra *Saar* ab aquilone (UB. 2: 221).

Kiseb birtokrész, amely feltehetően leányági birtoklás révén jutott a Tordas nemzetség kezébe, akik azt 1288–1289-ben részben leánynegyed címén, részben pedig pénzért Sári Péter fia Ehellősnek adták. A birtok, amelynek önálló megnevezése nem ismert, Árokköz határába olvadt. Ma Hegyhátszentpéter része.

Azonosítatlan Hegyi családi birtok (Mihályfalva mellett) 1236: in predium eorum, quod vocatur *Sar* [...] a terra Morcolfi [...] separatur (UB. 3: 257–258), 1314: in possessione eorum sive terris in eadem *Saar* existentibus [...] terram eorum [...] a parte aquilonis [...] iuxta commetaniatem terre [...] *Mihalfeuilde* vocate (UB. 3: 80–82).

Már *Sár* birtok (a későbbi Mihályfalva) 1236. évi eladásánál a szomszédok között szerepel Markalf, a Hegyi család egyik első ismert tagja. A birtokrészt — amelynek önálló megnevezése nem ismert — a Mihályfalvát megszerző Köcski Sándor cserélte el 1314-ben a Hegyi család tagjaival, így az Mihályfalva határába olvadt. Ma Petőmihályfa része.

Alsár 1260/1341: terra *Sar* [...] pro molendini sito ibidem in *Sar* (H. 5: 33–34), 1270: terram Arnoldi filii Ibur [...] iuxta *Sar* existentem inter terras magistris

Andree filii Chopou (RegArp. 2/1: 1939), 1292: totalem porcionem [...] in prediis suis *Golsa* et *Olsar* vocatis (UB. 2: 272–273).

Csapó fia András, a Nadasd nemzetség mákfai ágából származó Gersei Petó család őse a 13. század második felében Gerse környékén bővítette a nemzetségi birtokból származó birtokait. Feltehetően ezeket az egyéb birtokrészeket említik 1292-ben *Alsár* néven a családi birtok felosztásánál; amelyek aztán idővel Gerse határába olvadtak. Ma Gersekarát része.

Árokköz 1265/1358: medietas predii *Saar* [...] in ipsa terra *Saar* ad orientem cum ecclesia et predio *Hydweg* [...] altera medietas ipsius predii *Saar* nominati ab occidente cum predio de *Pulan* (UB. 1: 320–321), 1310: portiones [...] in possessionibus *Saar*, *Lok* et *Hydweg* (H. 5: 94–95), 1312: possessionem eorum *Saar* (A. 1: 281–282), 1327: Mychael et Nicolaus filii Elley de *Arukkuz* [...] divisionem fecerent [...] in possessione *Lak* [...] in possessione eorum *Arukkuz* [...] in possessione ipsorum adquisita *Myhalfalua* (UB. 3: 245–246).

A Hermán nemzetség Sárvíz menti birtokai 1265-től szerepelnek a forrásokban *Sár* és *Lak* néven, később pedig ezeket tovább bővítették Mihályfalva megszerzésével. A közvetlenül a folyóvíz mellett fekvő Sár később az *Árokköz* nevet kapta, amely a patak és egy mesterséges építmény, a Vasvári-sánc (a forrásokban *magnum fossatum*) által közrezárt területre utal, és innen vette megkülönböztető nevét a nemzetség itt birtokos ága (*Árokközi*, illetve *Árokközi Tűz*). Később templomáról az *Árokköziszentpéterfalva*, majd *Szentpéterfalva* nevet kapta. Ma Hegyhátszentpéter.

Fancsika 1238: pristaldo Fabianho nomine de villa *Fanchka* (ÁÚO. 7: 62–64), 1255/1371: ad viam, que venit de *Fanchca* (RegArp. 1041), 1255/(1281 k.): Paulo filio comitis Ech de *Sar* [...] in possessionibus *Fanchka*, *Kuzepfalw*, *Gekynus*, *Pynche*, *Pozuba* vocatas [...] iuxta fluvium *Saar* (UB. 2: 342), (1281): super possessionibus *Fanchka* et *Eguruar* (UB. 2: 148), 1325/1368 : in iobagionibus eorum in *Gerege*, *Eguruar* et *Fanchka* possessionibus eorum manentibus [...] in fluvio *Fanchka* (ZalaOkl. 1: 185).

A Sárvíz alsó folyása mentén, közvetlenül a zalai határon a Geregye nemzetség birtoka terült el, melynek központi települése Fancsika volt. A nemzetségi birtok összefoglaló megnevezése *Sár* lehetett, amelyet *Sár*-i Écs fia Pál neve öröközte meg. 1281 körül tűnik fel a forrásokban *Egervár*, amely a nemzetség helyi ágának (*Egervár*-i család) birtokközpontja és névadó települése lesz. Fancsika a kisebb birtokokkal együtt a török korban elpusztult. Ma Egervár része.

Gősfalva 1156 k: in parochia Crocoyensi terram duarum villarum et silvam regalem, que *Sar* vocatur, cum quatuor custodibus (SO. 1: 1–2), 1262: comes Frank de *Luchman* [...] Stephanus filius magistri Stephani fratris eiusdem comitis Frank [...] possessionem *Saar* vocatam et requirere et requisitam possidere equaliter tenebuntur (UB. 1: 281), (1295–1315): Ladizlaus filius Andre fili Copou [...]

contra *Geus* comitem de *Sar* debuisset prestare sacramentum (DL 93973), 1332: Iohannem, Mychaelem et Staphanum filios *Gews* nobiles de *Sar* (UB. 4: 129–130), 1334: in viam magnam, que veniret de *villa Gheus* ad *Olazka* (UB. 4: 168–169).

A Gotfrid és Albert jövevények, a *Gössfalv*-i Gös család ősei 1156 körül kapták *Sár* királyi erdőt két faluhellyel, amelyek minden bizonnyal *Sár terra* területére tehetők. Az idegen kézre került birtokot a 13. század végén *Gös* szerezte vissza, akinek fiait 1332-ben még sári nemeseknek nevezik, de a 14. század közepétől meggyökereik a *Gössfalva* helynév és a *Gös* családnév is. Ma Gösfa.

Hegy 1314: Petrus filius Ylrek, Budur, Michael et Beke ac Iacobus filii Morkolphy, Iohannes filius Ortolphy, pro se et pro Stephano fratre suo, Michael et Martinus filii Lorandi de *Saar* (UB. 3: 80–82), 1327: de iuxta *Sar* [...] de possessione in eadem *Sar* (UB. 3: 249–250), 1340: terram Petri filii Ilerk ac Morkolphi de *Hyg* (HÁZI 1967: 599–600).

Markalf és Artalf fiai a 14. század elejétől szerepelnek a forrásokban, de egyik ősük ugyancsak Markalf néven szerepel már Mihályfalva 1236. évi határjárásában. Egy kisebb birtokrészük volt Mihályfalva szomszédságában és egy saját falujuk *Hegy* néven a Sárvíz észak-déli völgyének nyugati oldalában. Az előbb *Sár*, majd *Sármelléke* néven ismert birtok a meredek, szőlőkkel betelepített domboldalról a *Hegy* nevet kapta. Az újkorban összeolvadt a szomszédos Felsőlakkkal. Ma Lakhegy.

Marcelfalva 1236: predium eorum, quod vocatur *Sar* [...] a *villa Marcelli* (UB. 3: 257–258), 1283/1328: relicta Mychaelis filii Mychaelis de *Sar* [...] comitem Marcellum filium Marcelli de eadem *Sar* (H. 5: 69), 1308: possessiones eorum *Kald*, *Myholfolwa* et *Sar* vocatas (UB. 3: 36–37), 1328: Nicolaus filius Marcelli de *Sar* (H. 5: 103–104.)

Amikor a Herény nemzetségből származó Káldi család tagja, Mihály 1236-ban megvásárolta *Sár* birtokot, a szomszédságban már szerepel egy bizonyos Marcel faluja; ez a Marcel a vevő közeli rokona, a *Marcelfalva* név az ő emlékéét őrzi. Később Mihályfalva birtok is Marcel utódaira szállt, 1308-ban a családi birtokok között már ezt is említik, az ugyanitt szereplő *Sár* birtok pedig *Marcelfalva*-nak felel meg. Ez utóbbit Mihályfalva 1312. évi eladása után is megtartja a család, ezért említik még (Marcel fia) Marcel fia Miklóst még 1328-ban is *Sár*-i néven; a *Marcelfalva* név éppen az ő nevében adatható a 14. század közepétől (1358: *Nicolaus filius Marcelli de Marcelfolua*, A. 7: 578). Később Mihályfalva határába olvadt. Ma Petőmihályfa része.

Mihályfalva 1236: predium eorum, quod vocatur *Sar*, Michaeli filio Moym [...] vendidisse (UB. 3: 257–258), 1266: ob concambium terre *Saar* (H. 8: 103–104), 1308: possessiones eorum *Kald*, *Myholfolwa* et *Sar* vocatas (UB. 3: 36–37), 1312: possessionem eorum *Saar*, que a Michaeli filio Michaelis filii Moym [...]

ipsi comiti Marcello, patri eorum provenerat (A. 1: 281–282), 1326/1353: possessionem suam iuxta fluvium *Saar* existentem *Mihalfalua* vocatam (A. 6: 16–17), 1327: in possessione ipsorum adquisita *Myholfalua* (UB. 3: 245–246).

A Herény nemzetségből származó Káldi család tagja, Mihály 1236-ban vásárolta meg Sár birtokot a Nádasd nemzetség tagjaitól, Búza fia Búzától és Itemer fia Itemertől; a *Mihályfalva* név az ő emlékét őrzi. Késői rokonsága 1308-ban osztotta fel közös birtokait, ebből Mihályfalvát 1312-ben adták el Köcski Sándornak, aki 1326-ban tovább adományozta azt rokonainak, az Árokközieknek. A 15. század folyamán a Gersei Petők szerezték meg. Ma Petőmihályfa.

Pizdalaka 1314: possessionem nostram *Saar* vocatam (A. 1: 337–338), 1330: dimidietatem unius possessionis eorum emptice *Pyzdalaka* vocate iuxta fluvium *Sar* existentis (HÁZI 1967: 442), 1330: possessionem eorum *Pyzdalaka* vocatam de iuxta fluvio *Saar* inter possessiones *Gelse*, *Thelekus*, *Myholfalua*, Petri filii Ilerk, Maark filii Chopou existentem (HÁZI 1967: 442–443), 1340: possessionem suam *Pyzdalaka* vocatam, alio nomine *Sar* nuncupatam empticam iuxta fluvium *Sar* (HÁZI 1967: 599–600).

Kisebbs birtokrész a Sárvíz-patak mellett, előtörténete és így nevének eredete sem ismert. 1314-ben Kőszegi András még *Sár* néven adományozta Vilmár vasvári bíró gyermekeinek, akik aztán két részletben (1330-ban és 1340-ben) tovább adták azt már *Pizdalaka* néven a vasvári káptalannak. Később a Gersei Petők elcserélték a vasvári káptalannal, így Gerse határába olvadt. Ma Gersekarát része.

Torvaj 1086 u.: Nemka filius *Toruuoi* dedit omnia sua Sancto M(auricio) sibique servientibus in predio quod vocatur *Sar* (DHA. 254), (1238 k.): terra *Turvoy* [...] tenet metas cum abbate de *Bel* [...] usque ad *villam Andree* (DF 287823), 1255/1371: terram [...] *Torwoy* [...] vacuum et habitatoribus carentem, que ad ius *Castri Ferrei* pertinebat [...] *villam* abbatis de *Beel* que *Toruory* vocatur (RegArp. 1041), 1274: terram *Torowoy* (UB. 2: 74–75), 1286: terram [...] *Turuoy* vocatam (UB. 2: 202–203), (1276–1292)>1380: terram monasterii [...] *Toruey* vocatam [...] Renoldo et Andree filiis Andree de *Toruey* (PRT. 8: 407).

A bakonybéli apátság Szent László-kori összeírásának második függelékében szereplő *Sár predium* kétségtelenül *Sár terra* területére helyezhető, mivel itt az apátság az Árpád-korban igazolhatóan birtokos volt, a birtok *Torvaj* neve pedig visszautal az adományozó apanevére (Torvaj fia Nemka). Egy 1238-ra tehető várföldösszeírásban szerepel *Torvaj* birtok, amelynek szomszédja a béli apátság és egy bizonyos András faluja. A területen később is három birtokrész különült el: az apátsági birtok (*Torvaj, Apáti*), a várföld (*Torvaj*) és a magánbirtok. Idővel mind az egyházi, mind pedig a várbirtok magánkézre került, és bár a *Torvaj* név egészen a késő középkorig megőrződött, az *Andrásfalva* név vált meghatározóvá. Ma Andrásfa.

Irodalom

- BENCZIK GYULA–KISS GÁBOR–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS 2022. Határvidék és történeti topográfia. Domonkosfa — Domonkosóc — Kercsica. In: FIZIKER RÓBERT–KELEMEN DÁVID szerk., *Sopron vonzásában. Ünnepi tanulmányok Dominkovits Péter 60. születésnapjára*. Sopron, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. 445–458.
- BENCZIK GYULA–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS 2020. Újabb adatok a Nádasd nemzetség korai történetéhez 1–2. *Vasi Szemle* 74: 10–22, 175–186.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3.*, 5. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890–1913.
- FEISZT GYÖRGY 1991. Márványkő vára. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1991/1*: 69–71.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1900. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Budapest, Akadémiai Kiadó. Reprint: Budapest, Nap Kiadó, 1995.
- KISS GÁBOR–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS 2006. Egy mikrotáj történeti helynévanyaga. Vasvár keleti határa az Árpád-korban. *Helynévtörténeti Tanulmányok 2*: 129–157.
- KISS GÁBOR–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS 2011. A víznevek névalkotó szerepéről — Vas megyei példákon. *Helynévtörténeti Tanulmányok 6*: 111–119.
- KISS GÁBOR–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS 2014. A homonímia a gyakorlatban. Sár terra az Árpád-korban. Előadásként elhangzott a IX. Helynévtörténeti szemináriumon. Sikkfőkút, 2014. május 28–31.
- PELCZÉDER KATALIN 2022. *A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 56. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- PRT. 8. = ERDÉLYI LÁSZLÓ szerk., *A pannonhalmi Szent Benedek-Rend története 8*. Budapest, Stephaneum.
- ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS 2014. Torvaj, a bakonybéli apátság kora Árpád-kori Vas megyei birtoka. In: BÁRÁNY ATTILA–DRESKA GÁBOR–SZOVÁK KORNÉL szerk., *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére 1–2*. Budapest–Debrecen. 1: 459–470.

Források

Levéltári források

DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár

DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképtár

Kiadott források

- A. = *Anjoukori okmánytár 1–6*. Szerk. NAGY IMRE. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1878–1891. 7. Szerk. TASNÁDI NAGY GYULA. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1920.

- ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár 1–12*. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. Pest (később Budapest), 1860–1874.
- DHA. = *Diplomata Hungariae Antiquissima 1*. Redidit GYÖRFFY GYÖRGY. Budapest, 1992.
- F. = FEJÉR, GEORGIUS, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis 1–11*. Budae, [később] Budapest, 1829–1844.
- H. = *Hazai okmánytár 1–5*. Kiadják: NAGY IMRE–PAUR IVÁN–RÁTH KÁROLY–VÉGHÉLY DEZSŐ. Győr, 1865–1873. 6–8. Kiadják: IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–VÉGHÉLY DEZSŐ. Budapest. 1876–1891.
- HÁZI JENŐ 1967. Vas megye középkori oklevelei 1. *Vasi Szemle 21. szám*.
- PRT. = ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC szerk., *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII.B*. Budapest, Stephaneum, 1912–1916.
- RegArp. = *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1–2/1*. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1923–1943. 2/2–3., 2/4. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961–1987.
- SO. = NAGY IMRE szerk., *Sopron vármegye története. Oklevéltár 1–2*. Sopron, 1889–1891.
- UB. = HANS WAGNER–IRMTRAUT LINDECK-POZZA, *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebeite der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg 1–5*. Wien–Köln–Graz, H. Böhlau Nachf, 1965–2000.
- ZalaOkl. = NAGY IMRE–VÉGHÉLYI DEZSŐ–NAGY GYULA szerk., *Zala vármegye története. Oklevéltár 1–2*. Budapest, 1886–1890.

Homonymy ad absurdum

Homonymy in the Toponymic Corpus of a Micro Region in the Árpád Era

Based on the example of a toponym with a hydronym origin in a small and closed geographical area, the paper discusses the significance of homonymy in 12th–14th century sources. In the process of toponym formation, the *Sár* hydronym first referred to the entire catchment area, later to the estate parts established on it, and finally the settlements of the estates. The *Sár* name survived as long as the independent name of these did not become widespread and it carried numerous meanings as a homonym. Data repository I includes the occurrences of the *Sár* toponym in the Árpád Era, indicating the underlying estate parts, while Data repository II introduces the most important data of these parts and their short history.

Keywords: homonymy, toponyms of a hydronym origin, toponym formation

Zágorhidi Czigány Balázs
 Vasvári Múzeum, Dömszky Rendtörténeti Gyűjtemény
 z.czigany.balazs@gmail.com

